

Krajina potřebuje nápravu

Jak může stát konkrétními cílenými programy oživit krajinu, lépe v ní zadržovat vodu a chránit ornou půdu

Hnutí DUHA s vděkem přiznává finanční podporu Evropské komise – Generálního ředitelství pro zemědělství a rozvoj venkova. Za obsah této publikace zodpovídá Hnutí DUHA a nemůže být v žádném případě považován za stanovisko donora.

Text: Vojtěch Kotecký, Hnutí DUHA. Vydalo Hnutí DUHA, únor 2015. Vytisknuto na recyklovaném papíře.

Foto: obálka: Daniel Baránek, licence: CC BY-SA 4.0, zdroj: Wikimedia Commons, Markéta Jedličková, archiv Pavla Borusíka, Pixabay
ISBN: 978-80-86834-55-9

Krajina potřebuje nápravu

Stát by měl připravit balíček konkrétních praktických opatření, která pomohou do naší venkovské krajiny vrátit zeleň a lépe zadržovat vodu.

Ministerstva společně s Radou vlády pro udržitelný rozvoj chystají návrhy, jak ozdravit českou krajinu. Je potřeba odolat pokušení sestavovat další ucelené, ale vágní koncepce a politiky, kterých máme už několik. Bývalý premiér Petr Nečas kdysi přišel s tím, že utvoří protipovodňový NERV, který navrhne, jak o krajinu pečovat. Výsledkem velkolepého záměru bylo, že se nestalo vůbec nic.

Hnutí DUHA proto soudí, že větší smysl by mělo, aby stát vybral, pečlivě připravil a zahájil několik cílených propracovaných programů s viditelnými výsledky. Je to možná méně ambiciózní než komplexní strategie, ale jako první krok smysluplnější. Méně riskuje, že skončí po několika letech ve slepé uličce. A protože šest z každých deseti hektarů naší krajiny tvoří zemědělská půda, důležitou a realistickou součástí mohou a měly by být agrární dotace. Konkrétní změny národních pravidel pomohou, aby se na venkov začaly vracet remízky, meze a kvetoucí louky, abychom lépe pečovali o půdu a aby přibýlo ekologického zemědělství s nízkou spotřebou agrochemikálií.

Česká krajina je ve špatném stavu. Máloco to ilustruje tak výstižně jako naše hospodaření s vodou. Kvůli proměnám, kterými krajina prošla během předšlých desetiletí, přišla o schopnost zadržet a uchovat vlhkost. Dešťové srážky rychle odtékají regulovanými a narovnanými koryty do měst a obcí v nížinách – délka českých potoků a řek se během dvacátého století zkrátila o třetinu.¹ Ale velká část problému se nachází ještě o jedno patro výše: na orné půdě.

Během několika desetiletí z českých polí zmizela většina remízků, mezí, větrolamů, malých mokřadů a dalších zelených bariér. Namísto pestré mozaiky krajinu nyní tvoří uniformní lány, a proto voda rychleji stéká z půdy. Nejhorší stav je při letních přívalových deštích, kdy záplava proudí často rovnou na sousední vesnici. Naše krajina mezi začátkem padesátých a koncem osmdesátých let přišla o 49 000 kilometrů mezí, takže vodě nestojí nic v cestě.² A když naopak přestane pršet a přijde sucho, v holé krajině chybí zásoby vláhy. Ministerstvo životního prostředí ve své zprávě pro Poslaneckou sněmovnu varovalo: „V souvislosti se změnou klimatu bude do budoucna růst tlak na zdroje povrchové vody, zejména však podzemní vody... Zároveň klesá i vsak vody do půdy, a tím i doplňování dlouhodobých zásob podzemních vod.“³

Lepší péče o půdu

Špatné zadržování vody je však pouze jedním, dílčím symptomem choroby, která českou krajinu postihla. Nezdravé hospodaření poškozuje důležité přírodní zdroje i náš každodenní život. Do řek a do moří odtéká nejen voda, ale také životně důležitá ornice. Pětina orné půdy je silně, velmi silně nebo extrémně ohrožena vodní erozí.³

Když v polích ubývá drobné zeleně, kvetoucích luk nebo strání, mizí s nimi také život. Na seznamu živočichů ohrožených vyhubením je neuvěřitelných 44 % našich druhů včel.⁴ Česká republika také vede evropský žebříček v počtu vyhynulých druhů motýlů. Na našem venkově žije méně koroptví, skřivanů nebo strnadů než před třiceti lety, v době intenzivní velkovýroby. Krajina je nejen chudší, ale také méně produktivní.

Přibližně polovina dusíku a fosforu, který teče v řekách povodí Labe, pochází z průmyslových hnojiv nadužívaných v zemědělství.⁵ Proto se v řekách, rybnících a nádržích explozivně množí takzvaný vodní květ: zelené nánosy toxických sinic, kvůli nimž voda způsobuje alergické reakce, takže se stává nepřístupnou ke koupání. Navíc sinice spotřebují kyslík, takže ve vodě nemohou žít ryby ani jiní živočichové. Česká republika také patří mezi země s nejhorší kontaminací podzemní vody v Evropě.⁶

Konkrétní opatření

Pokud napříč loukou vysázíme pás dřevin, při lijáku z ní odteče o 78 % méně vody.⁷ Stát by proto měl přijít s praktickými programy, které krajinu začnou ozdravovat: krok po kroku, rok po roce. Současná vláda už ve svém programovém prohlášení anoncovala, že sestaví

„Strategii pro přizpůsobení se změně klimatu v České republice včetně konkrétních projektů zadržování vody v krajině, revitalizací vodních toků a údolních niv, důsledné ochrany spodních vod atd.“

Koaliční ministři chystají rovněž lepší opatření pro

„zadržování vody v krajině, a to především prostřednictvím přírodně blízkých opatření, výstavbou a obnovou malých vodních nádrží, rekonstrukcí vodních toků a důslednou ochranou oblastí akumulace spodních vod a změnami v lesním hospodářství a zemědělství“.

Velkou příležitostí jsou agrární dotace. Stát nemusí diktovat zemědělcům, jak mají hospodařit na své půdě. Stačí, aby jim nabídl oboustranně výhodný obchod: budeme vám nadále pomáhat subwencemi, ale pod podmínkou, že vy na oplátku přispějete k oživení krajiny a zadržování vody.

Pokud tedy ministři spolu s Radou vlády pro udržitelný rozvoj budou chystat konkrétní kroky, jak ozdravit naši krajinu, mohou a měli by mezi ně zařadit především tři typy inovativních opatření.

- **Závazné podmínky pro dotace:** Stát by měl hlavně posílit takzvané podmínky dobrého zemědělského a environmentálního stavu (GAEC), které musejí farmáři plnit, aby přímé podpory dostali v plné výši.

Průměrná výměra českých polí je nyní desetkrát větší než koncem čtyřicátých let² – nové podmínky GAEC proto mohou například stanovit, že nárok na podporu budou mít pouze pozemky rozčleněné drobnou zelení.

Počínaje rokem 2015 se součástí subvenčních programů stane takzvané ozelenění. Stát by na něj mohl navázat dalším krokem, když přichystá posílení GAEC, které začne platit například za deset let. Zemědělci tudíž budou mít čas, aby se na chystaná pravidla připravili.

- **Větší podpora péče o krajinu:** Větší část podpor z Programu rozvoje venkova můžeme rovněž cíleně soustředit na lepší péči o krajinu, obnovu drobné zeleně nebo přírodních meandrujících koryt. Důležitou prioritou musí být také ekologické zemědělství, zejména na orné půdě, kde u nás prozatím zaostává.
- **Pružnější pravidla:** Stát by měl pozměnit pravidla tak, aby lépe podporovala malé projekty nebo umožnila zemědělcům kombinovat kultury. Rigidní regule nyní brání vytváření pestřejší krajiny – přitom v některých případech by stačila jen větší vůle.

Pro získání dotací na sečení luk by mělo být podmínkou, aby farmáři na každém pozemku větším

než jeden hektar ponechali 5–10 % neposečené plochy a posekali je až ve druhé seči nebo příští rok. Malé ostrůvky kvetoucí louky zajistí, že včely, čmeláci a další důležité opylovači nebudou mimo sezónu hladovět.

Hnutí DUHA je připraveno navrhnout konkrétní podrobné úpravy GAEC, doplnění Programu rozvoje venkova nebo jiné změny, které pomohou soustředit agrární subvence na lepší péči o krajinu.

Jde to i dobře

Tato publikace má posloužit jako inspirace pro podobné programy. Ukazuje příběhy několika českých farmářů, kteří se sami rozhodli, že na své půdě začnou zavádět opatření, jež do krajiny vrací zeleně a život, zadržují vodu nebo chrání vzácnou půdu.

Každý z těchto zemědělců ukazuje, že můžeme mít prosperující venkov, kvalitní potraviny i zdravou krajinu. Je to zkušenost, které by stát měl využít při rozhodování, jak bude postupovat a jaké programy zvolí.

Vědci zkusmo propočítali, na kolik by přišlo ochránit povodí Bílého potoka na Vysočině před erozí půdy. Vysázet nové pásy zeleně po vrstevnicích, skončit s pěstováním kukuřice, brambor a řepy na svazích, využívat takzvané podsevy a meziplodiny či zařadit do rotace plodin také porosty vojtěšky, by stálo sedm milionů korun ročně. Ale úbytek půdy na polích by klesl o třetinu a úspory by činily 44 milionů korun. Takže čistý zisk je v součtu pětkrát větší než investice.⁸

Naše rozhodování o agrární politice bylo léta zbytečně polarizované. Tiše nebo i výslovně předpokládalo, že si musíme vybrat: buď ekonomický úspěch, nebo péči o krajinu; buď zdravou půdu, nebo vysoké výnosy; buď živý venkov, nebo ochranu před povodněmi. Ale příklady konkrétních farmářů ukazují, že můžeme sloučit obojí.

Stát by se proto měl inspirovat a přijít s praktickými reformami, které nasměrují naše zemědělství, náš venkov a naši krajinu tímto směrem.

1. Státní program ochrany přírody a krajiny ČR. Ministerstvo životního prostředí, Praha 1998.
2. Zámečník, V.: Metodická příručka pro praktickou ochranu ptáků v zemědělské krajině. Agentura ochrany přírody a krajiny, Praha 2013.
3. Zpráva o životním prostředí České republiky v roce 2012. Ministerstvo životního prostředí, Praha 2013.
4. Straka, J.: Apoidea (včely). In: Farkač, J., Král, D., Škorpík, M. (eds.): Červený seznam ohrožených druhů České republiky. Bezobratlí. Red list of threatened species in the Czech Republic. Invertebrates. Agentura ochrany přírody a krajiny, Praha 2005.
5. Source apportionment of nitrogen and phosphorus inputs into the aquatic environment. European Environment Agency, Copenhagen 2005.
6. European waters – current status and future challenges. European Environment Agency, Copenhagen 2012.
7. Kedziora, A., Olejník, J.: Water balance in agricultural landscape and options for its management by change in plant cover structure of landscape. In: Ryszkowski, L. (ed.): Landscape ecology in agroecosystems management. CRC Press, Boca Raton (Florida) 2002.
8. Kalvová, J., Kašpárek, L., Janouš, D., Žalud, Z., Kazmarová, H.: Zpřesnění scénářů projekce klimatické změny na území České republiky a odhadů projekce klimatické změny na hydrologický režim, sektor zemědělství, sektor lesního hospodářství a na lidské zdraví v ČR. Národní klimatický program, Praha 2003.
9. Mols, C. M. M., Visser, M. E. (2007): Great tits (*Parus major*) reduce caterpillar damage in commercial apple orchards. *PLoS ONE* 2(2): e202.

„Děláme to, co je pro krajinu nejlepší, a pak se díváme, jak z toho můžeme žít.“
Joachim Dutchke

Název statku: Farma Kout

Zaměření: Hlavně obilí a pastva skotu

Místo: Fořt v podhůří Krkonoš, Královéhradecký kraj

Joachim Dutschke s rodinou jsou statkáři ve Fořtu, malé vesničce na úpatí Krkonoš. Pěstují hlavně obilniny – pšenici, oves, žito, pohanku nebo špaldu – a chovají skot. Nechybí však ani zelenina, prasata a nosnice.

Farma Kout má rozlohu více než dva čtvereční kilometry. Asi 67 hektarů zabírají pastviny a 13 hektarů louky, nicméně většinu plochy tvoří pole. Pozemky jsou součástí podhorské krajiny plné zeleně. Udržují asi 4–5 hektarů mezí, po statku se vine pěkné stromořadí a dva volně tekoucí potoky. Navíc farma prodává mléko a provozuje svoji pekárnu, takže zákazníkům může nabízet i vlastní pečivo.

Kompletní farma se řídí pravidly biodynamického zemědělství, takže nepoužívá agrochemikálie. Přes Fořt protéká říčka Čistá a Dutschkeovi jí věru nedělají špatné jméno. Je to důležité i proto, že spotřeba průmyslových hnojiv a pesticidů v českém zemědělství v posledních patnácti letech průběžně stoupá.³ Dutschkeovi nicméně především oživují krajinu na svých pozemcích. Postupně s cílenou podporou státního Programu rozvoje venkova přeměnili devět hektarů polí na louky. Státem financované agroenvironmentální platby jim také pomáhají pečovat o kvetoucí louky. Navíc vracejí na svahy keře a stromy, obnovují malé mokřady a po svých pozemcích rozmístili budky pro ptáky i stojánky, z nichž mohou dravci vyhlížet a lovit hraboše. Na deseti hektarech polí průběžně používají takzvané mezplodiny, které chrání půdu, přidávají do ní živiny ze zeleného hnojení a udržují v ní vodu.

Péče o krajinu má praktické výsledky: vrací se do ní divoká zvířata, na loukách hledají potravu čápi. Statek tak proměňuje podhorské údolí v bezprostředním sousedství Krkonošského národního parku k lepšímu.

„Kromě zakládání vodních ploch děláme všechno z vlastních prostředků. Kdybychom získali nějakou finanční podporu, tak by to věci hodně pomohlo.“ Pavel Borusík

Název statku: Samota U Skalníků

Zaměření: Převážně vznikající ovocné sady

Místo: Stříbřec na Třeboňsku, Jihočeský kraj

Pavel Borusík s občanským sdružením Otevřeno obnovují na malé farmičce v srdci chráněné krajinné oblasti Třeboňsko původní krajinnou strukturu. Prozatím jsou hlavním produktem farmy byliny z malého políčka, které prodávají do restaurací. Ale chtějí se věnovat hlavně ovocnářství. Bezmála sedm hektarů orné půdy postupně přeměňují na sady, ve kterých také budou pást dobytek. Pěstují ponejvíce hrušně a peckoviny místních starých odrůd, a tak pomáhají uchovat jihočeské kulturní dědictví. Ovoce plánují prodávat čerstvé a také z něj vyrábět kompoty, marmelády nebo jej sušit.

Kromě toho na podmáčené části statku založili soustavu tůní. Ve dvou větších chovají kapry, amury i sumce a další malé nádrže ožívují krajinu, ve které zadržují vodu, a tvoří místo k životu pro žáby a čolky. Protože necelý kilometr od statku se nachází národní přírodní rezervace, tůně kypí životem. Potravu zde hledají vzácní bahňáci, pravidelně přilétá orel mořský a občas je navštíví i vydra.

Aby majitelé krajinu oživil zelení, vybudovali novou polní cestu a podél ní sázejí stromořadí tvořené hrušněmi a duby. Na kraji pozemku je asi hektar půdy, která v minulosti zarostla břízami, osikami, duby, borovicemi a smrky. Borusíkovi tuto plochu postupně převádějí na běžný les. Postupně tak má z polních lánů vzniknout pestrá mozaika produkčních sadů, tůní, stromořadí a lesa. Trávu ve vznikajícím sadu kosí postupně, aby zvěř měla klid a motýli, včely nebo jiný hmyz dostatek nektaru k jídlu. Vzniká tak vzorový projekt zdravé krajiny, která bude plná života a zároveň produktivní. „Rádi bychom jej otevřeli odborné veřejnosti jako experimentální prostor,“ říká Pavel Borusík.

Sympatické plány ztěžuje slabá podpora státu. Jihočeský kraj financoval projekt a správa chráněné krajinné oblasti pomohla s náklady na vytvoření tůní díky Programu péče o krajinu, který provozuje Agentura ochrany přírody a krajiny. Ale naprosto chybí například jakékoli příspěvky pro zakládání extenzivních sadů, jež ozeleňují půdu. Platná pravidla kladou překážky zejména malým záměrům, jako je tento – dotační programy se většinou soustřeďují na rozsáhlejší projekty a na menší, levné zásahy do krajiny se nevztahují. Přitěžují rovněž rigidní regulace, které rozdělují různé druhy hospodaření do přesně narysovaných šablon – buďto jste pastvina a máte minimální kusy skotu, nebo ovocný sad, ale kombinace obojího se do žádné příhrádky nevejde.

„Osobní přístup je kladný. Jde až ke kořenům.“ František Matoušek

Název statku: František Matoušek

Zaměření: Orná půda

Místo: Brzkov u Polné, Vysočina

V malé obci Brzkov nedaleko Polné hospodaří sedlák František Matoušek. Na svých polích pěstuje obilí, brambory, kořenovou zeleninu, cibuli a léčivé byliny. Nově také založil polní ovocné sady.

Brzkov leží v půvabné kopcovité krajině. Patří mezi nejstarší vesnice na Českomoravské vysočině, první zmínky o této obci pocházejí už ze 13. století. Statek není na dnešní poměry nijak velký – dohromady jej tvoří 15 hektarů polí. František Matoušek, který začal sedlačit, když rodině půdu vrátili v restituci, také hospodaří na pěti hektarech lesa. Vlastní rovněž dva hektary luk, které ovšem pronajímá, protože nemá žádná zvířata.

Na farmě dodržuje pravidla ekologického zemědělství, takže svoji ornici chrání před poškozováním pesticidy a průmyslovými hnojivy. V polích jsou meze, které slouží jako ochrana před splavováním půdy, zadržují vodu a také vytvářejí místo pro divoká zvířata. Díky tomu zde našly svůj domov užovky, a hlavně koroptve. Kdysi zcela běžná pernatá zvěř je dnes již vzácností – zatímco ještě v roce 1935 u nás bylo každý rok uloveno dva a půl milionu koroptví, nyní jich v celé republice žije pouze 20 až 40 tisíc.² Každé útočiště tak pomáhá udržet vzácnou zvěř v naší krajině.

Novinkou na statku jsou polní sady, které umožňují rozšířit produkci ovoce. František Matoušek také instaluje budky pro ptáky, které mohou pomoci při ochraně před škůdci. Nizozemští zoologové před několika lety zjistili, že v jabloňových sadech s budkami pro sýkory jsou škody na ovoci jen poloviční.⁹ Není však jasné, zda plánované polní sady budou moci za současných podmínek v Brzkově zůstat.

Stát by měl sestavit balíček konkrétních programů, které pomohou do naší venkovské krajiny vrátit zeleň.

Česká krajina neumí zadržovat vodu. Zbytečně z ní odtékají tuny životadárné ornice a ubývají včely i užiteční ptáci.

Ministerstva společně s Radou vlády pro udržitelný rozvoj by měla přichystat návrhy, jak krajinu ozdravit. Především je potřeba zaměřit se na propracované cílené změny agrárních dotací, které budou motivovat zemědělce, aby do polí vraceli drobnou zeleň, na vhodných místech obnovili meandrující potoky a podobně.

Někteří čeští farmáři už s takovými projekty začali sami. Jejich příběhy mohou sloužit jako inspirace. Potvrzují, že můžeme mít jak prosperující venkov, tak i živou zdravou krajinu.

Hnutí DUHA
Friends of the Earth Czech Republic

A › Hnutí DUHA, Údolní 33, 602 00 Brno

T › 545 214 431

E › info@hnutiduha.cz

www.hnutiduha.cz

Hnutí DUHA prosazuje zdravé prostředí pro život, pestrou přírodu a chytrou ekonomiku. Dokážeme rozhýbat politiky a úřady, jednáme s firmami a pomáháme domácnostem. Našich výsledků bychom nedosáhli bez podpory tisíců lidí, jako jste vy.